

Сөякләрнең төзелеше, составы һәм үзлекләре

Дәреснең максаты

Сөякләрнең химик
составын, төзелешен,
үзлекләрен, үсүен
өйрәнү

Скелет - хайваннарда терәк,
хәрәкәт, һәм саклау функциясен
үтәүче каты тукымалар
жыелмасы.

Скелетның ике тибы бар: тышкы һәм
эчке. **Тышкы скелет** умырткасыз
хайваннарда, ә **эчке скелет** кайбер
умырткасыз хайваннарда һәм барлык
умырткалы хайваннарда хас.

Хайваннарда скелетның ЭВОЛЮЦИЯСЕ

Моллюсклар

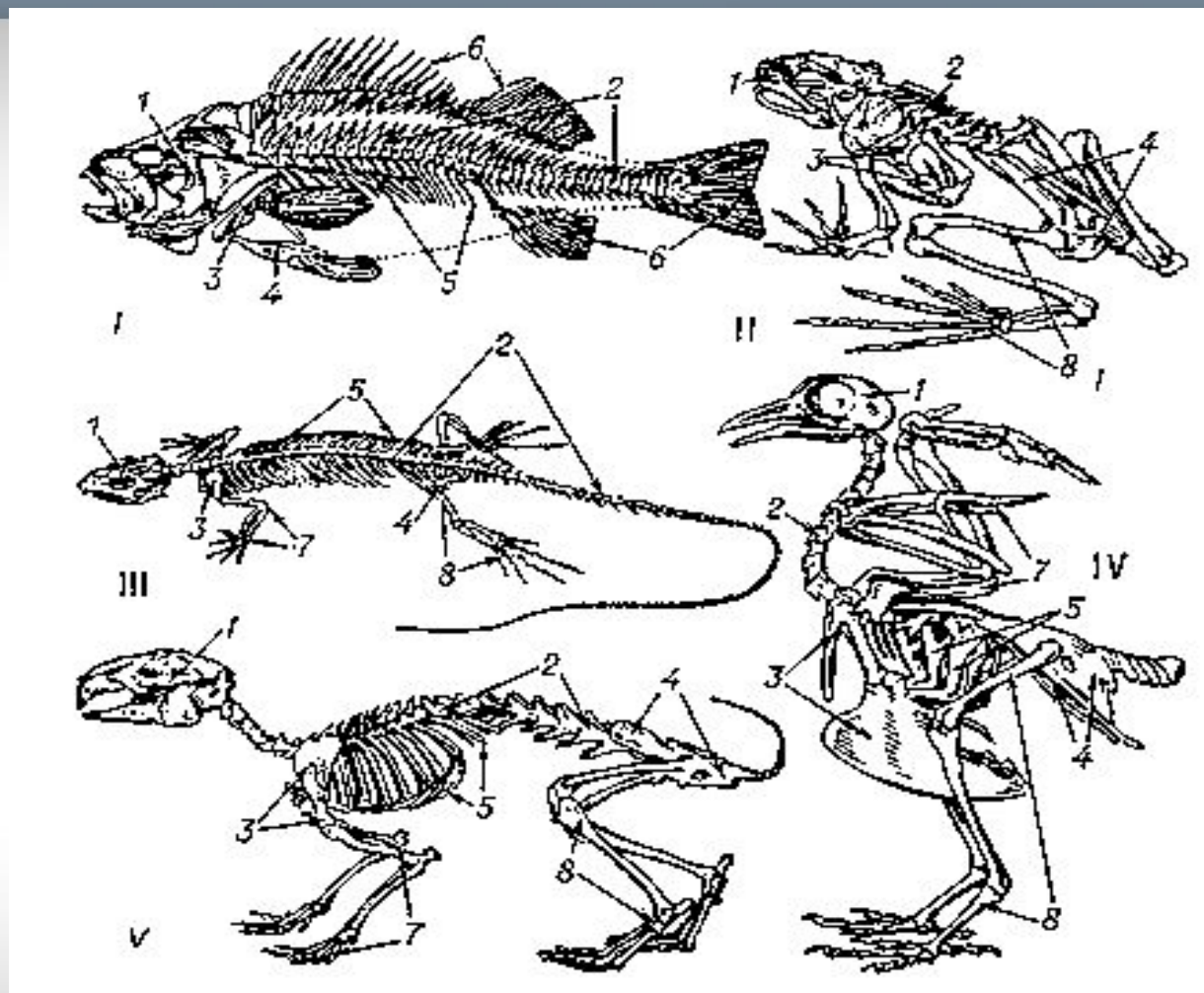

Буынтыгаяклылар

(Кысласыманнар, үрмәкүчсыманнар, бөжәкләр)

Умырткалы хайваннар скелеты эволюциясенең төп юнәлешләре

Скелетның әһәмияте

- Терәк
- Хәрәкәт
- Органнарны саклау
- Тәннең размерын һәм формасын билгеләү
- Матдәләр алмашында катнашу

Сөякләрнең формалары

Көпшәсыман
сөякләр

Озынча
сөякләр

Кыска
сөякләр

Иңбаш сөяге

Табан сөяге

Сөякләрнең формалары

Киң (яссы) сөякләр

Баш түбәсе сөяге

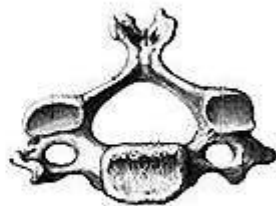
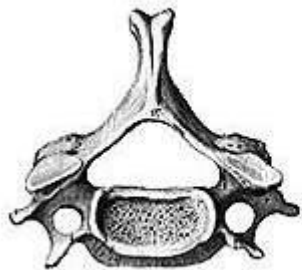
Күкрәк сөяге

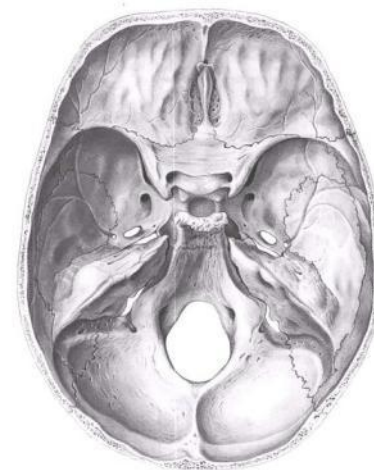
Оча сөякләре

Сөякләрнең формалары

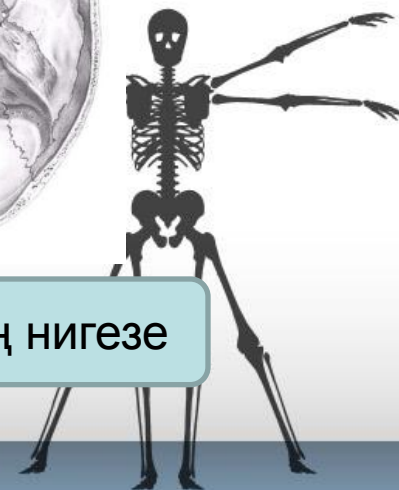
Катнаш сөякләр

Умырткалар

Баш сөягенең нигезе

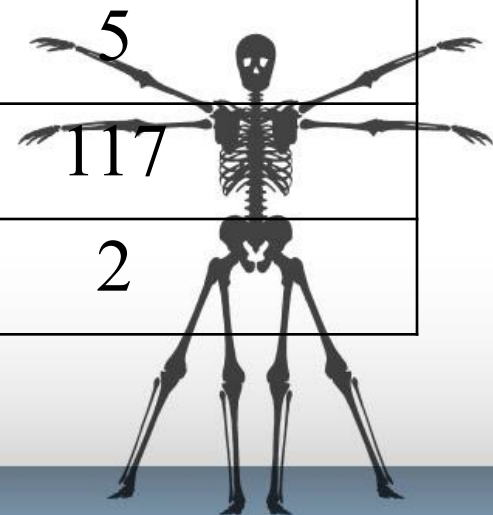
Сөйякләрнең формасын язарга ?

1.Маңгай-	яссы
2.Иң баш-	озынча көпшәсыман
3.Кабырга-	яссы
4.Табан-	кыска көпшәсыман
5.Умыртка-	катнаш
6.Калак-	яссы

Бирем. «Төзелеш материалы буларак», кеше скелеты сөяк тукумасының ныклыгы турында нәтижә ясарга.

Материал	Кысуга карата ныклык	Жәелүгә карата ныклык
Корыч	552	827
Фарфор	250	55
<u>Сөяк</u>	170	120
Гранит	145	5
Имән	59	117
Бетон	21	2

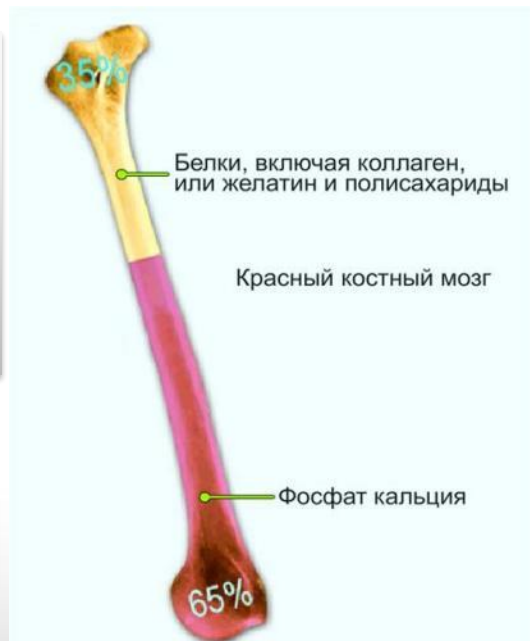
Сөякләрнең химик составы

Неорганик матдәләр

Органик матдәләр

Кальций,
фосфор, магний
тозлары

Катылык

Аксымнар,
майлар,
углеводлар

Эластиклык,
сыгылмалылык

ТЭЖҐРИБЭ

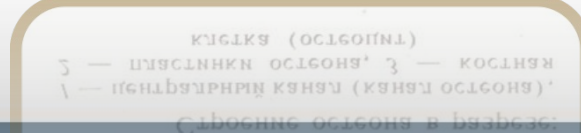
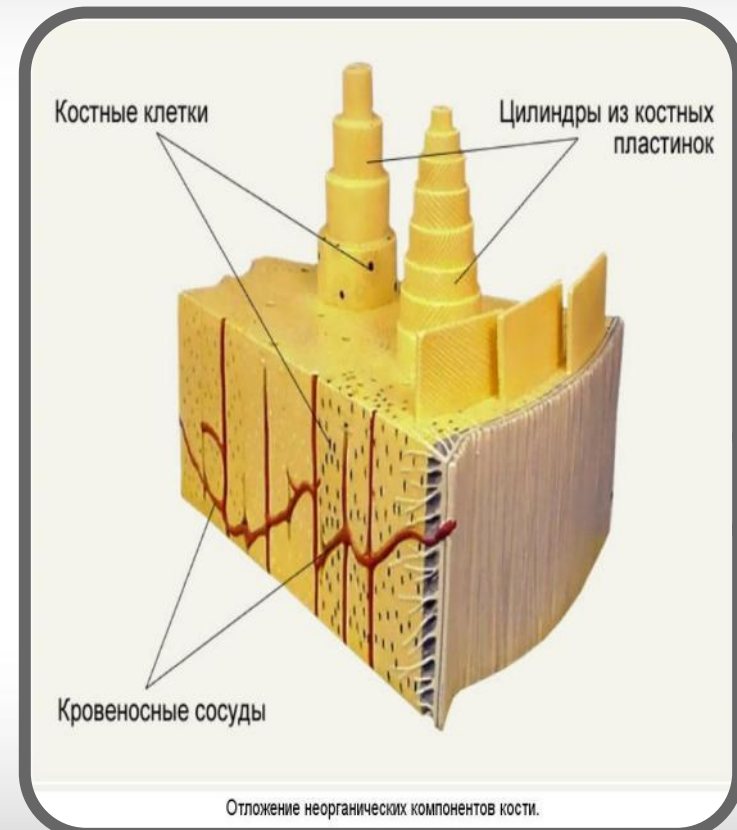
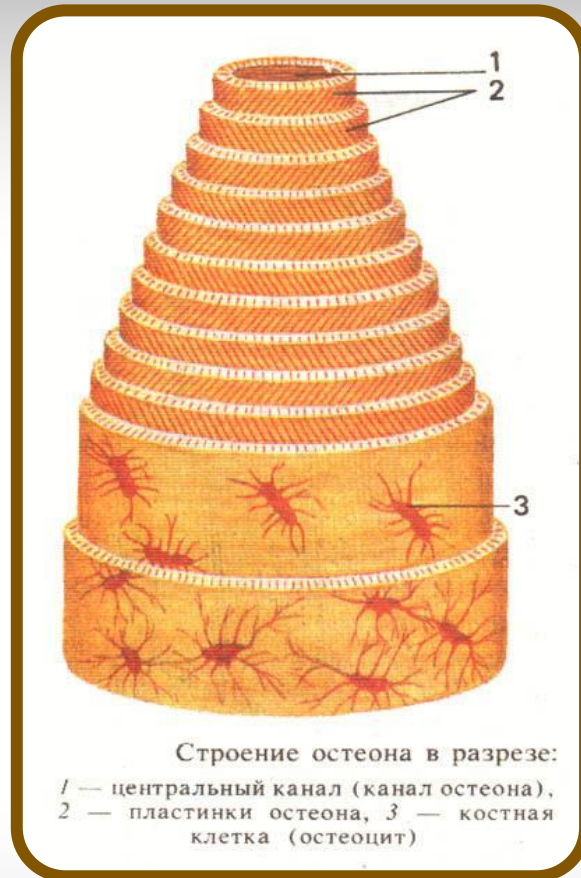
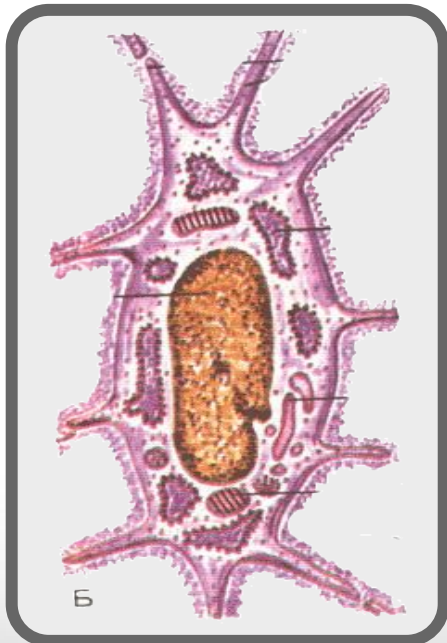

Сөяне яндырабыз. Органик матдэлэр күмергэ әйләнә. (яну, күмерләнү органик матдэләргә хас !) Сөяк нинди үзлекләрен югалтыр? Ул каты, ләкин уалучан. Димәк органик матдэләр сөяккә сыгылмалылык һәм ныклык бирәләр.

Сөякне берничә көн алдан 10 % лы хлорид кислотасында тотсан, аннан кальций чыгып бетә. Ул жиңел бөгелә, тартыла, кысыла. Димәк (Ca һәм Mg- ның эремәүчән тозлары) неорганик матдэләр сөяккә катылык бирә.

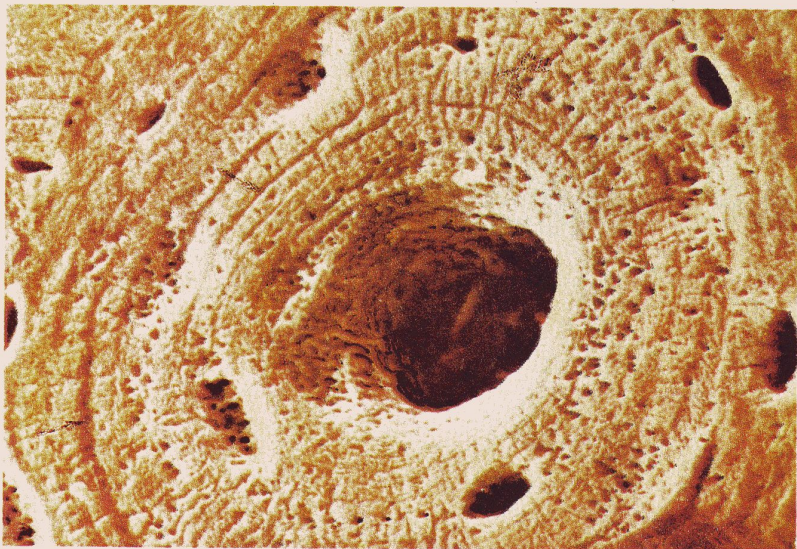

Сөякләрнең микроскопик төзелеше

Сөяк тукымасының тыгыз матдәсе

Тыгыз матдәдә сөяк пластинкалары цилиндр формасында һәм алар берсе эченә икенчәсе утыртылган кебек. Мондый көпшәсыман төзелеш сөяккә ныклык һәм жиңеллек бирә.

Сөяк тукымасының көпшәк матдәсе

Көпшәк матдә зур йөкләнеш юнәлешендә урнашкан күпләгән сөяк пластинкалардан тора. Пластинкалар арасында кызыл желек була. Биредә кан күзәнәкләре ясала.

Сөякләрнең микроскопик төзелеше

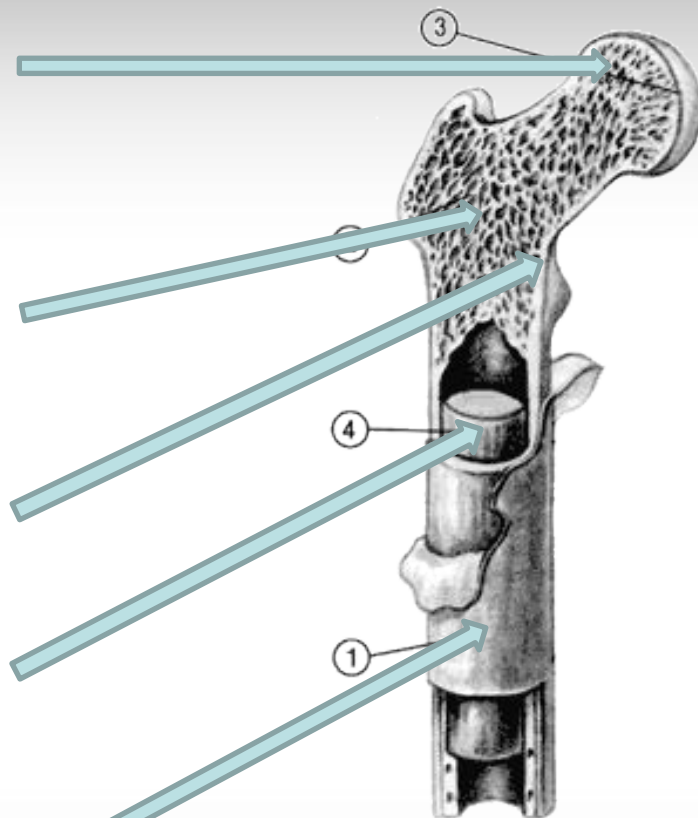
Көпшәсыман сөякнең башчыгы

Көпшәк матдә

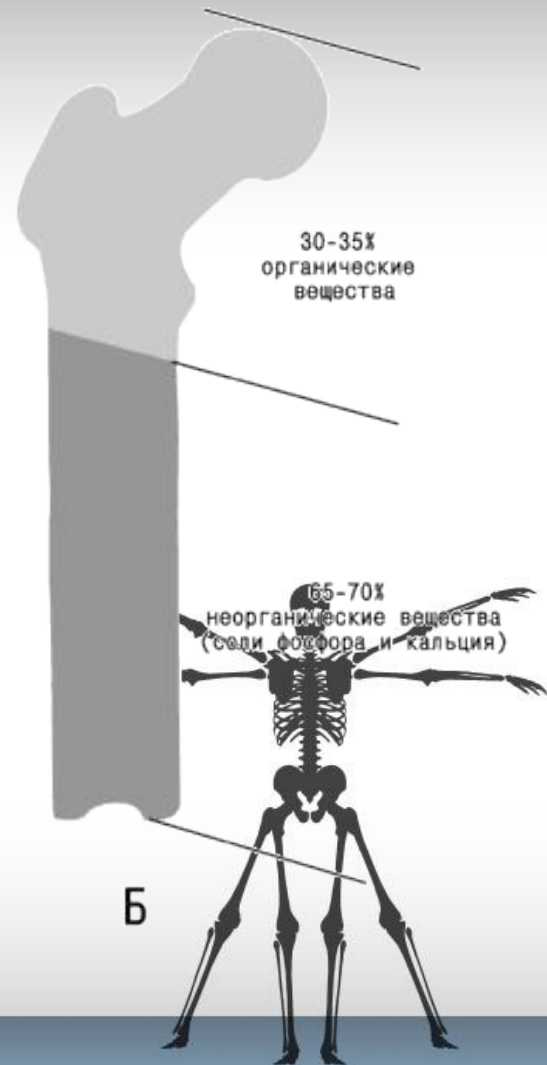
Тыгыз матдә

Сөяк җелеге

Сөяк өслеге

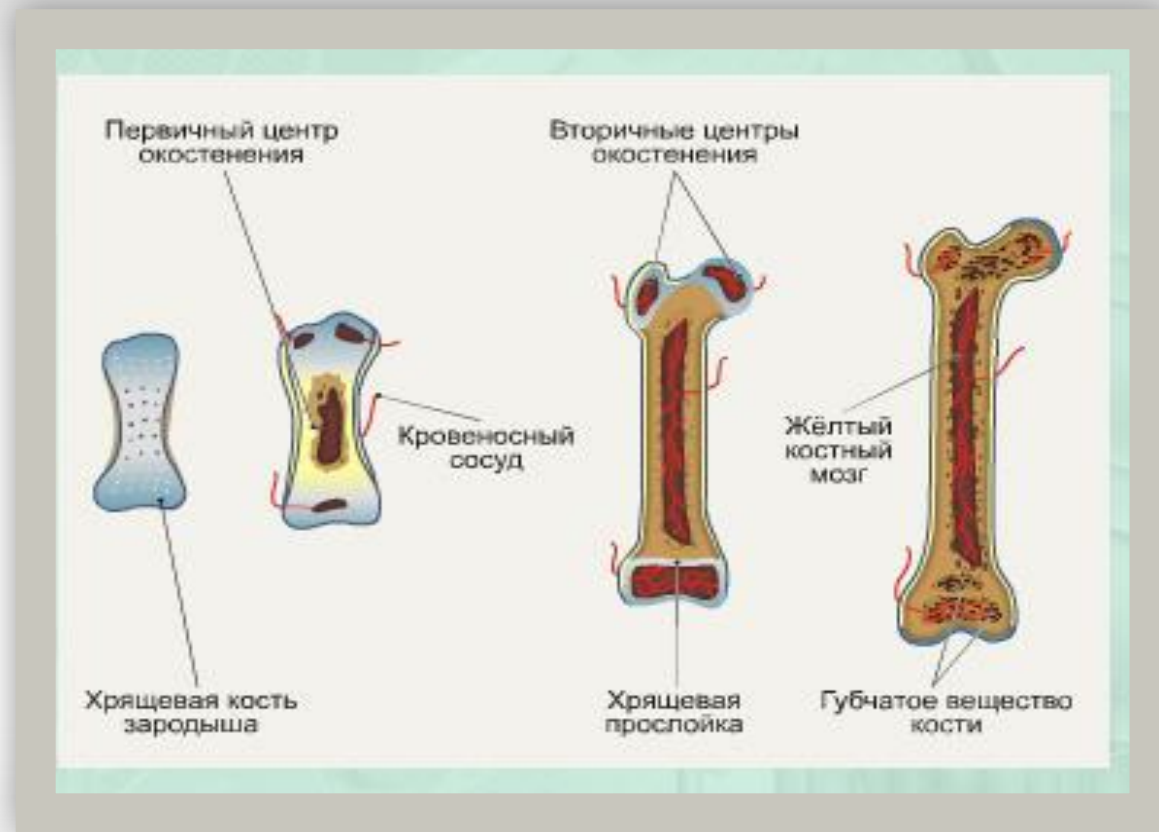
А

Сөякләрнең үсүе

- Буйга - кимерчәк тукымасы бүленү хисабына
- Юанлыкка - сөяк өслеге күзәнәкләре бүленү хисабына

Кайсы фикелэр дөрес?

- Какие функции выполняет скелет?
- Как вы докажете, что кость — живой орган?
- Какие особенности в составе и строении костей обеспечивают им высокую прочность при относительной легкости?
- Обоснуйте утверждение: "Тип соединения костей зависит от выполняемых ими функций".

Синквейн

- 1.

Өй эше

- 1) п. 10 (46- 47 битлэр),
өйрөнөргө.
- 2) 1-4 сорауларга жавап
бирергө.

